

İslam Eğitim Tarihinde Çocuklara Kur'ân Öğretimi, yazar Kasım Kocaman (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 162 sayfa, ISBN: 978-625-7879-18-7.*

A Review of Teaching The Holy Quran in Islamic Education History by Kasım Kocaman (Ankara: Fecr Publishing, 2020), 162 pages, ISBN: 978-625-7879-18-7.

Cihan AĞCA**

Öz

Tarih boyunca bütün Müslüman toplumlar, çocukluk çağından itibaren Kur'ân'ın öğrenilmesine ve öğretilmesine büyük önem vermişlerdir. Öyle ki çocukluk dönemi eğitiminin merkezinde Kur'ân öğretimi yer almıştır. Eğitim tarihimizde önemli bir yer tutan Kur'ân öğretimi konusunda yeteri kadar akademik çalışma yapılmamıştır. Yapılan çalışmada, İslam eğitim tarihinde çocuklara Kur'ân öğretilmesinin temel nedenleri, öğretim yaklaşımları, öğretimin yapıldığı mekanları, öğretim sürecindeki merasimleri konularını bütünlüklü bir şekilde ele alan "İslam Eğitim Tarihinde Çocuklara Kur'ân Öğretimi" adlı eserin değerlendirmesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Kur'ân Öğretimi, İslam Eğitim Tarihi, Kur'ân Öğreticileri, Eğitim Mekanları.

Abstract

Throughout history, all Muslim societies pay attention to the teaching and the learning of the Holy Quran from the early ages. So, the teaching of the Holy Quran figured at the center of the education of the early ages. There is not enough academic study about the teaching of the Holy Quran that takes an important place in our education history. In that study, there is an assessment of the handwork "Teaching The Holy Quran in Islamic Education History" that discusses entirely the essential reasons of teaching the Holy Quran to the children during the Islamic education history, approaches on teaching methods, the environment of teaching, ceremonies and their topics during the teaching process.

Keywords: Religious Education, Teaching the Holy Quran, Islamic Education History, The Teachers of Holy Quran, Locations of Education.

Kur'ân-ı Kerîm, insanlığın kurtuluşu için gönderilmiş, evrensel olan, hükmü kıyamete kadar geçerli olan son ilâhî kitaptır. Peygamber Efendimiz, Kur'ân-ı Kerim'i okumuş, öğretmiş, açıklamış, emirleri ile yasaklarını bizzat tatbik etmiştir. Tarih boyunca, Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmek, okumak, anlamak ve uygulamak bir Müslümanın görevi olarak görülmüştür. Kur'ân-ı Kerim İslam dininin temel kaynağı olması dolayısıyla Müslümanların inanç, tutum ve davranışlarını şekillendiren bir kitaptır. İnanç, tutum ve davranış şekillendirme faaliyeti ise eğitim ile gerçekleşmektedir. İslam eğitim tarihine bakıldığında Kur'ân'ın hem eğitime kaynaklık ettiği hem de eğitimin konusu olduğu görülmektedir.

* Geliş Tarihi: 15.04.2021, Kabul Tarihi: 20.05.2021.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, cihanagca@yandex.com, Orcid: 0000-0003-1679-6368

Değerlendirmesi yapılacak olan; İslam Eğitim Tarihinde Çocuklara Kur'ân Öğretimi isimli eser Dumlupınar Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dr. Öğr. Üyesi Kasım Kocaman tarafından kaleme alınmıştır. Yazar sınırları geniş ancak yüzeysel araştırmalar yerine, sınırları iyice daraltılmış konuların incelenmesinin daha isabetli olacağını, kendisinin de çalışmasında bu usulü benimsediğini ifade etmektedir. Çocuklara Kur'ân öğretimi konusu ile ilgili bazı kaynaklarda bahisler bulunsa da konuya dair müstakil bir eserin bulunmaması da yazarı bu alanda çalışmaya yöneltmiştir (s.16). Kur'ân öğretimi konusunda alana katkı sunan eser giriş, dört bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde (s.13-19) araştırmanın teorik çerçevesini meydana getiren eğitim, İslam eğitimi, İslam eğitiminde Kur'ân'ın konumu gibi konular kısaca incelenmiştir. İslam eğitim tarihinde Kur'ân öğretiminin erken yaşlarda başladığı, çocukluk dönemi temel eğitimin merkezinde Kur'ân'ın yer aldığı ifade edilmiştir. Çalışmada İslam eğitim tarihindeki Kur'ân öğretiminin mahiyetinin bilinmesi ve değerlendirilmesinin, gelecekteki eğitim politikalarının şekillendirilmesinde etki edebileceği belirtilmektedir (s.18).

Birinci bölümde (s.21-38) İslam geleneğinde çocuk kavramı ve çocuk eğitiminin mahiyeti üzerinde durulmuştur. İslami literatürde çocuk kavramı yerine kullanılan kelimelere, çocukluğun evrelerine göre yapılan farklı isimlendirmelere değinilmiş ve mümeyyiz/gayri mümeyyiz kavramları üzerinden İslam hukukunda çocukların hak ve sorumluluklarından bahsedilmiştir (s.23). Bu bağlamda Müslüman toplumlarda çocukların eğitim-öğretimlerine verilen önem üzerinde durulmuştur. Câhiz, İbn Sahnûn, Kâbisî, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, İbn Haldûn, Gazzâlî gibi isimlerin eğitim üzerine yazdıkları eserlerden istifade eden yazar, mezkûr isimlerin önerileri üzerinden öğretimi yapılmak istenen konuları ve alanları, yani bir nevi ders programını tespit etmeye çalışmıştır. Yazara göre tarihî ve coğrafi farklılıklara göre öğretimi yapılan konular bazı değişiklikler gösterse de tüm dönemlerde Kur'ân öğretimi eğitimin merkezinde yer almıştır (s.38).

İkinci bölümde (s.39-66) yazar, Müslüman toplumlarda fertlere, çocukluk çağından itibaren Kur'ân'ın öğretilmesine önem verildiğine dikkat çekmiştir. Örnek

olarak İmam Şâfiî, Tâceddin el-Kindî, İbn Sînâ gibi alimlerin çocukluk yıllarında ciddi bir Kur'ân eğitimi aldıkları ifade edilmiştir (s.40). Çocuklara Kur'ân öğretilmesinin nedenleri olarak; yerleşmiş bir geleneğin olması, sevap kazandırması, ibadet kabul edilmesi başta olmak üzere yedi sebep zikredilmiştir. Ayrıca bu bölümde çocuklara Kur'ân öğretilmesiyle ilgili farklı yaklaşımlara değinilmiştir. Çocukların eğitiminde sadece Kur'ân öğretilmesine yer verilmesini savunan, Kur'ân öğretiminin yanında farklı ilimlerin de yer almasını savunan ve belirli bir döneme kadar Kur'ân öğretiminin yapılmamasının gerektiğini savunan üç yaklaşım ele alınmıştır (s.57). İlk yaklaşım Afrika ve Asya'da bazı topluluklarca uygulanmış ve sadece Kur'ân eğitimi yapılmış, diğer ilimler ileriki yaşlara bırakılmıştır. İkinci görüş olan Kur'ân ile beraber diğer ilimlerin öğretilmesini savunan görüş İslam dünyasında daha fazla karşılık bulmuştur. Son görüşü ise Saîd b. Cübeyr, İbrâhim en-Nehaî, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, İbn Sînâ gibi isimler savunmaktadır. Bazı isimler çocukluğun oyun dönemi olduğunu Kur'ân öğretiminin belli yaşa kadar yapılmamasını savunurken bazı isimler de akıl-baliğ olmadan Kur'ân'ın manasının anlaşılamayacağından hareketle öğretimin o döneme kadar ertelenmesi gerektiğini ifade etmektedirler (s.64).

İslam geleneğinde asıl öğreticinin Rab sıfatı sahibi olan Allah olduğu kabul edilmiştir. İnsanlığın kendi cinsinden ilk öğretmenleri ise peygamberlerdir. Tarih içerisinde öğretmenlik bir meslek haline gelmiştir. Bu noktada yazar eserin üçüncü bölümünde (s.67-97) Kur'ân öğretmenliği, Kur'ân öğretilmesinin karşılığında ücret alınıp alınmayacağı ve eğitimin yapıldığı kurumlarla mekanları ele almıştır. Tarih boyunca farklı coğrafyalarda farklı isimlerle anılan Kur'ân öğreticilerinin hangi isimleri aldıkları, yaşadıkları toplumdaki konumları, kıymetleri ve mesleki yeterlilikleri başta olmak üzere birtakım konular ele alınmıştır (s.67). Fıkhi mezheplere bakıldığında, Kur'ân öğretilmesi karşılığında devletten maaş alınması tüm mezheplerce caiz kabul edilmiştir. Aileden ücret talep edilmesi noktasında ise görüş farklılıkları vardır. Ebû Hanîfe öğrenciden, aileden ücret alınmasını caiz görmemiş ancak diğer mezhepler ve muahhar Hanefî fakihleri bu durumu da caiz kabul etmişlerdir (s.74). Tarih boyunca Kur'ân öğretiminin yapıldığı mekanlar mescidler/camiler, küttâblar/mektepler, Dârü'l

kurrâ'lar, evler ya da özel mekanlar şeklinde sıralanabilir. Yazar Osmanlı dönemi ağırlıklı olmak üzere mezkûr mekanlar hakkında bilgiler vermiştir.

Yazar kitabın dördüncü bölümünde (s.99-138) Kur'ân öğretiminde kullanılan yöntemleri ve öğretim sürecindeki merasimleri ele almıştır. Eserde telkin yöntemi, eda yöntemi, arz-sema yöntemi (sunma-dinleme), yazarak öğrenme yöntemi, ezberleme yöntemi, tekrarlayarak belletme yöntemi olmak üzere altı yöntem ele alınmıştır (s.99). Telkin yöntemi ile Kur'ân öğretimi, ayetlerin sesli olarak tekrar edilerek okunmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem asırlar öncesine dayanan geleneksel Kur'ân öğretimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Eser, Kur'ân öğretim yöntemlerinin tarihi süreç içerisinde ortaya çıkmasını, gelişmesini, uygulanmasını örnekler de vererek işlemektedir. Bu bölümde mezkûr yöntemlerin, günümüz öğretim yöntem ve tekniklerinde yaklaşık olarak hangi kavramlara karşılık geldikleri noktasında da tespitler bulunmaktadır (s.104).

İslam eğitim tarihinde Kur'ân öğretim süreci ile ilgili olarak birtakım merasimler de ortaya çıkmıştır. Bu merasimlerde öğretim yapılmasa da çocuk için bir öğrenme motivasyonu taşıdığından eserde bu merasimler de ele alınmıştır (s.121). Yazar, Osmanlı dönemi adetlerini, uygulamalarını merkeze almak suretiyle âmin alayı ve bed'i besmele töreni, ferğaba çıkma etkinliği, hatim merasimi, ramazan alayı ve hâfızlık merasimi konularını ele almaktadır. Yazar tarihi süreci, uygulanış şekli, merasimlerdeki protokol, günümüzdeki benzer uygulamalar başta olmak üzere merasim ve törenlerle ilgili birçok ayrıntı vermektedir. Merasimler canlı betimlemeler ile aktarılmaktadır. Betimlemeler sayesinde törenler adeta okurun gözleri önünde canlanmaktadır (s.128).

Sonuç kısmında ise yazar çalışmanın genel bir özetine ve elde edilen sonuçlara yer vermiştir. Yazar kaynakça bölümüyle beraber çalışmasını bitirmiştir.

Yazar giriş kısmında İslam eğitim tarihinde çocuk, çocuğun eğitimi, Kur'ân öğretiminin konumu, Kur'ân öğretimi yaklaşımları, Kur'ân öğretilmesinin temel etkenleri, öğreticilerin yeterliliği, Kur'ân öğretiminde ücret konusu, öğretim mekanları, öğretim yöntemleri ve öğretim sürecindeki merasimler konusunda kaynaklardaki

bilgilerden yararlanarak dağınık bilgileri bütünlüklü bir şekilde sunmaya çalışacağını ifade etmektedir (s.17). Yazarın amacına uygun bir eser ortaya çıkardığını ifade edebiliriz. Kaynaklardaki dağınık halde bulunan bilgiler uygun başlıklar altında bütünlüklü bir halde eserde ele alınmıştır.

Eserin önemli bir katkısı da bugün yapılmak istenen uygulamaların İslam eğitim tarihindeki iz düşümlerini kavramaya imkân vermesidir. Ayrıca eğitim tarihindeki uygulamaların pedagojik tahlillerinin yapılması da önemlidir.

Eser ile ilgili yapılabilecek bir takım öneriler de bulunmaktadır. Öncelikle eser zengin bir kaynakçadan beslenmiştir ancak kaynakçadaki eserlere bakıldığında çoğunluğun ikincil kaynaklardan oluştuğu görülmektedir. Bazı yerlerde birincil kaynaklara gidilmeyip ikincil kaynakların kullanılması bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır. Örneğin; Kur’ân öğretiminde ücret alınıp alınamayacağı konusu işlenirken, Hz. Peygamber döneminde yaşanan bir olay aktarılmakta ve kaynak olarak da Ahmed Çelebi’nin Türkçeye İslam’da Eğitim Öğretim Tarihi olarak çevrilen kitabı verilmektedir. Halbuki bu gibi alıntılar ilk kaynaklardan yapılabilirdi.

Yazar kitabın giriş kısmında İslam eğitim tarihi ile ilgili olarak Aydın’dan şu alıntıyı yapmaktadır: “sınırları alabildiğine geniş tutulmuş yüzeysel araştırmalar yerine olabildiğince sınırları iyice daraltılmış spesifik konuları ele alıp derinlemesine incelemeye ihtiyaç duyulmakta” (s.16)¹. Bu çağrıdan ilhamla ise yazar İslam Eğitim Tarihinde Çocuklara Kur’ân Öğretimi başlıklı bir çalışmanın derinlemesine bir araştırmaya imkân vereceğini düşünmektedir. Ancak bu başlığın da çok geniş bir alanı kapsadığı söylenebilir. Çünkü İslam eğitim tarihi geniş bir zamanı ve alanı kapsamaktadır. Halbuki kitabın içerisinde Selçuklular, Memlükler, Karahanlılar dönemleri hemen hemen hiç yer almamış; Emevîler ve Abbasîler dönemleri de nispeten az yer almıştır. Kitap çoğunlukla Osmanlı dönemindeki Kur’ân öğretimini konu edinmektedir. Örneğin kitabın 121-137 sayfaları arasında, öğretim sürecindeki merasimler; âmin alayı ve bed’-i besmele töreni, ferğaba çıkma etkinliği, hatim merasimi, ramazan alayı ve hafızlık merasimi konuları işlenmiştir. Âmin alayı ve bed-i besmele töreni ile ferğaba çıkma etkinliği Osmanlı toplumu adetleridir, hatim merasimi,

ramazan alayı ve hâfızlık merasimi de eserde Osmanlı dönemi ağırlıklı olarak işlenmiştir. Sonuç olarak eserin genelinde Osmanlı döneminin merkeze alındığını söyleyebiliriz. Bu noktada “İslam Eğitim Tarihinde Çocuklara Kur’ân Öğretimi” başlığının tarihi bir dönemle (örneğin “Osmanlı Dönemi”) sınırlandırılması daha isabetli olabilirdi.

Önsöz ve sonuç kısımları dahil 136 sayfa olan kitap, hacim olarak küçük bir eser olmasına rağmen bazı yerlerde tekrarlar da göze çarpmaktadır. Örneğin birinci bölümde yer alan “İslam Eğitim Tarihinde Çocuk Eğitimi” bölümü ile ikinci bölümde yer alan “Çocuklara Kur’ân Öğretimi” bölümleri arasında epey tekrarın olduğu görülmektedir. İki bölümde de ortak olarak Câhiz, Gazzâlî, İbn Haldûn, Kâbisî, İbn Sahnûn gibi isimlerin düşünceleri ele alındığından ve “İslam Eğitim Tarihinde Çocuk Eğitimi” bölümü mahiyet itibarı ile “Çocuklara Kur’ân Öğretimi” kısmını içerdiğinden dolayı tekrar kaçınılmaz olmuştur. Bu noktada tekrardan kaçınmak için iki konu tek başlık altında incelenebilirdi ya da ikinci bölüme ait olan Kur’ân öğretimi konularına ait düşüncelere ilk bölümde yer verilmeyebilirdi.

Sonuç olarak değerlendirmesini yaptığımız eserin ciddi bir mesai ürünü olduğunu söyleyebiliriz. Eserde kolay ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Alana ilgi duyan herkese eseri okumalarını tavsiye ederiz. Yazar bu alanda çalışma yapacak araştırmacıların çalışmalarında istifade edecekleri bir eser ortaya çıkarmıştır. Bizim öneri olarak söylediğimiz hususlar çalışmanın eksikliklerinin giderilmesi ve geliştirilmesi amacını taşımaktadır.

Kaynakça

el-Kinânî, Bedruddîn, İbn Cemâa. *İslami Gelenekte Eğitim Ahlakı*. çev. Muhammet Şevki Aydın. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.